

Osmanlı siyasetnâmelerinin özellikleri XVI. yüzyıldan sonra kaleme alınanlarındaki söylemin temel kavramları "nizâm-ı âlem, erkân-ı erbaa, kânûn-ı kadîm, dâire-i adliyye ve dîn ü devlet"tir. Kurumları saltanat, sadâret, ilmiye, ordu, reâyâ, hazine ve Dîvân-ı Hümâyûn'dur. İlkeleri de liyakat, istisare, adalet ve denetimdir. Söylemin merkezinde yer alan nizâm-ı âlem, yani Osmanlı toplumuna mensup herkesin adaletle ve birbiriyle uyum içerisinde yönetilmesi, bu değerlerin yaygınlaştırılması devletin temel fonksiyonu olarak belirlenmiştir. Bunun gerçekleşmesi için dâire-i adliyye doğrultusunda erkân-ı erbaa arasındaki uyumun, liyakat sistemi çerçevesinde kânûn-ı kadîm veya bu anlayışa uygun yeni düzenlemelerle sağlanması görüşü benimsenmiş, toplumu güçlü kılan faziletlerin, ahlâkî ve dinî değerlerin ihyası önerilmiştir. Osmanlı aydın ve bürokratlarının yaşadıkları çağı yorumlamalarında ve geleceğe yönelik önerilerinde siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeler karşısında kanun şuuruları ile Osmanlı ülkü ve uygulamalarını koruma duyguları önemli yer tutmaktadır. Islahatnâmelerde sistemin işleyişi de ideal olarak kişilerden bağımsız, liyakate ve düzenliliğe dayandırılmaktadır. Devlete son derece kapsamlı ve ayrıntılı görev ve sorumluluklar yüklenmektedir. Dinî ve ahlâkî değerler merkeze yerleştirilmekte, siyasal ve sosyal hayata etkileri açısından ele alınmaktadır.

Klasik dönem siyasetnâmelerinde devlet ve toplum hayatı üzerinde durulur, yenden yapılanmaya yönelik önerilerde bulunulurken genellikle Avrupa'daki gelişmeler, yenilikler, coğrafi keşifler ve sonuçlarıyla ilgili bir değerlendirme yapılmamaktadır. Siyasetnâme müelliflerinden bir kısmının görevleri dikkate alındığında bu gelişmelerden tamamiyle habersiz olmalarının mümkün bulunmadığı görülür. Buna rağmen dış tesirlere temas etmemelerinin temel sebebi habersizlikten ziyade kendi sistemlerine bakışlarında ve zihniyet dünyalarında problemleri algılayışlarında gizlidir. Onlar, mevcut sistemin en mükemmel düzen olduğuna ve böyle kalacağına inanan bir devlet ve siyaset düzenini zihinlerinde yaşatırlar. Problemler karşısında yönlerini döndükleri ilk nokta yine kendi tecrübeleri olmuştur. İlk dönem siyasetnâmelerinin aksine olumlu örnekleri yakın dönem Osmanlı tarihinden veremeleri de bu anlayışın bir yansımasıdır. Siyasetnâme yazarlarının dış gelişmeleri ihmal etmeleri ciddi bir eksiklik olmakla birlikte yaklaşımlarının kendi içlerinde belirli

bir tutarlılığı bulunduğu söylenebilir. Tarihteki ilk örnekleri gibi felsefî derinliğe sahip olmadığı iddia edilen Osmanlı siyasetnâmeleri aslında mevcut zemine dayanan, ancak yazılış amaçları doğrultusunda pratik ve pragmatik amaçları baskın olan eserlerdir. Kavramları kullanımlarından, verdikleri bilgilerden devlet teşkilâtına derin vukûfları olduğu ve belirtmemiş olsalar dahi kuvvetli bir teorik-felsefî geleneğe dayandıkları söylenebilir. Klasik türdeki siyasetnâmeler yanında tarih, edebiyat, ahlâk ve tasavvufu ilgili eserlerden bazılarında da siyasetnâmelerin konusuna giren meseleleri ele alan bölümler bulunmaktadır. Mesela Kınalızâde Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı Alâî'si*, Muhyî-i Gülşenî'nin *Ahlâk-ı Kirâm'ı*, Naîmâ'nın tarihinin mukaddime kısmı ve Nâbî'nin *Hayriyye'si* buna örnektir.

Osmanlı dönemine ait telif ve tercüme siyasetnâmelerin sayısı ile ilgili geniş kapsamlı bir araştırma henüz yapılmamıştır. Bu konuda ilk listeyi hazırlayan Bursalı Mehmed Tâhir siyasete dair eserlerin sayısını 172 olarak tesbit etmiştir. 1999'da yapılan bir çalışmada sadece Türkçe yazılan eserlerin sayısı 220 olarak belirlenmiştir (Uysal – Harmancı, bk. bibl.). 2003'te yayımlanan bir başka çalışmada ise yalnız İstanbul kütüphanelerindeki siyasetnâme sayısının 269 olduğu belirtilmiştir (Çolak, bk. bibl.). Bu listeler, Osmanlı döneminde siyasetnâme literatürüne duyulan ihtiyacı ve verilen önemi göstermesi açısından dikkate değerdir. Ancak henüz sağlıklı bir liste ve içerik çalışması yapılmadığından tercüme ve telifler birbirinden ayırt edilememiş, aynı eserin farklı isimler altında yapılan tercümeleri belirlenememiştir. Bunda kütüphanelerin katalog çalışmalarının tamamlanmamış olmasının da etkileri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-küberâ ve mehek-kü'l-ulemâ* (nşr. Kemal Yavuz), Ankara 1991; Kâsım b. Seydî el-Hâfız Ankarî, *Enisü'l-celîs* (haz. A. Azmi Bilgin), İstanbul 2008; Lutfî Paşa, *Âsafnâme* (nşr. Mübahat S. Kütükoğlu, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 49-120; Âli Mustafa Efendi, *Nushatü's-selâtin: Muştafa 'Âlî's Counsel for Sultans of 1581* (nşr. ve trc. A. Tietze), Wien 1979-82, I-II; *Kanûn-nâme-i Sultânî li-Azîz Efendi* (nşr. ve trc. R. Murphey), Harvard 1985; Koçi Bey, *Risâle* (haz. Yılmaz Kurt), Ankara 1985; *Hirzû'l-mülûk* (haz. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1988; *Kitâb-ı Müstetâb* (a.e. içinde); *Kitâbü Mesâlihü'l-müslimîn ve menâfi'l-mü'minîn* (a.e. içinde); Hezârfen Hüseyn Efendi, *Telhîsü'l-beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlğürel), Ankara 1998; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler: Nesâihü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ* (haz. Hüseyn Ragıp Uğural), Ankara 1987; Nahîfî, *Nasihatü'l-vüzerâ*

(haz. Mehmet İpsirli, *TED*, sy. 15 [1997] içinde), s. 15-28; Rifat Abou Hadj, "The Ottoman Nasihatname as a Discourse Over 'Morality'", *Mélanges Professeur Robert Mantran* (ed. Abdeljelil Temimî), Zaghoan-Tunisie 1988, s. 17-30; Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyasetnâmeleri*, Kayseri 1992; Kemal Çiçek, "Osmanlı Yönetim Yapısında Yozlaşma ve Siyasetnâmeler", *Türkiye'de Yönetim Geleneği* (ed. Davut Dursun – Hamza Al), İstanbul 1998, s. 31-60; Cemal Kafadar, "Osmanlı Siyasal Düşüncesinin Kaynakları Üzerine Gözlemler", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutîyetin Birikimi* (haz. Murat Belge), İstanbul 2001, s. 23-28; Mehmet Öz, "Siyasetnâmeler: Ahlâk ve Görgü Kitapları", *Türk Edebiyatı Tarihi* (ed. Talât Sait Halman), İstanbul 2006, s. 137-368; Cengiz Sırrı Levent, "Siyaset-nâmeler", *TDAY Belleten* (1962), s. 167-194; R. Murphey, "The Velîyüddin Telhis Notes on the Sources and Interrelations between Köç Beg and Contemporary Advice to Kings", *TTK Belleten*, XLIII/171 (1978), s. 547-571; a.m.f., "Dördüncü Sultan Murad'a Sunulan Yedi Telhis", *TTK Bildiriler*, VIII (1981), II, 1095-1099; Mehmet İpsirli, "Hasan Kâfî el-Akhisârî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûlü'l-hikem fî nizâm-ı'l-âlem", *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 239-278; a.m.f., "Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Bir Eser: Kavânîn-i Osmânî ve Râbita-i Âsitâne", a.e., sy. 14 (1994), s. 9-35; P. Fodor, "State and Society, Crisis and Reform in 15th-17th Century Ottoman Mirror for princes", *AO*, XL/2-7 (1986), s. 217-240; Erol Özvar, "Osmanlı Tarihinin Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü", *Divân: İlmî Araştırmalar*, sy. 7, İstanbul 1999, s. 135-151; Halil Uysal – Mehmet Harmancı, "Osmanlı Çağı Türkçe Siyaset Kitâbiyatı", *Makâlât*, sy. 2, Konya 1999, s. 109-130; Hüseyin Yılmaz, "Osmanlı Tarihçiliğinde Tanzimat Öncesi Siyasal Düşüncesi'nde Yaklaşımlar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, II/2, İstanbul 2003, s. 231-298; Coşkun Yılmaz, "Osmanlı Siyaset Düşüncesinin Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnâmeler", a.e., I/2, s. 299-338; Orhan Çolak, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası", a.e., II/2, s. 339-378; Hasan Hüseyin Adaloğlu, "Siyasetnâmeler'in Klasik Kaynakları", *Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, V/2, Eskişehir 2004, s. 1-21; A. Azmi Bilgin, "XV. Yüzyıla Kadar Yazılan Siyasetnâmelerin Türk Kültüründeki Yeri ve Enisü'l-celîs", *TD*, sy. 44 (2008), s. 37-48.

COŞKUN YILMAZ

SİYÂVUŞ (سیاوش)

İran'ın millî destan kahramanlarından biri.

Mitolojik İran tarihinin ve millî İran destanının önemli simalarından olan Keyânîler hânedanından Keykâvus'un oğludur; Turanlı Gersîvez'in akrabası bir kadından dünyaya gelmiştir. Avesta'da adı Siyâverşen (siyah at sahibi) diye geçmektedir (Zebîhullah Safâ, s. 511; *Yeştâh*, II, 227; İhsan Behrâmî, III, 1481). Pehlevî dilinde Si-

yâvuş veya Siyâvehş olarak telaffuz edilen bu isim daha sonra Siyâvuş ve Siyâvûş şekline dönüşmüş olup günümüz İran'ında Siyâvehş biçiminde de söylenmektedir. Siyâvuş, Pehlevî metinlerinde Geng-dij, Siyâvuş-gird, Siyâvuş-kerd adı verilen bir kale inşa eden (Zebîhullah Safâ, s. 513; Hüseyin Şehîdî-yi Mâzenderânî, s. 422-423, 631-634) ve Keyânîler'e has kudrete sahip olan kutsal bir şehzade olarak anılır. Efsaneye göre bu kale Siyâvuş tarafından cinlerin başları üzerine inşa edilmiş, daha sonra Keyhusrev binayı yeryüzüne indirmiştir (Jâle Âmûzigâr, s. 64).

Siyâvuş hakkındaki efsanevi rivayetleri en geniş şekilde anlatan Firdevsî olmuştur. *Şâhnâme*'ye göre Siyâvuş destanı özetle şöyledir: Keyânî hânedanının kötü ahlâklı ve dirayetsiz hükümdarı Keykâvus yedi yaşındaki oğlu Siyâvuş'u yetiştirmek üzere Rüstem'e teslim eder. Çocuk yıllar sonra yiğit bir delikanlı olarak babasının sarayına geri döner. Bu sırada Hâmâverân şahının kızı, Keykâvus'un karısı ve Siyâvuş'un üvey annesi olan Sûdâbe gönlünü ona kaptırır. Ancak iffetli bir genç olan Siyâvuş onun bu arzusuna karşılık vermez. Bunun üzerine Sûdâbe, Siyâvuş'u kendisine göz koymakla suçlayarak babasının huzurunda ona iftira eder. O dönemin töresi gereğince Siyâvuş babasının ve saraylıların gözü önünde at üzerinde şiddetli bir ateşin ortasından geçerek iffetini ve mâsumiyetini ispatlar. Sûdâbe'nin tahriklerinden korunabilmek için gönüllü olarak Turan Padişahı Efrâsiyâb'a karşı savaşa gider. Siyâvuş'un cesaretini ve yiğitliğini gören Efrâsiyâb barış talebinde bulunur. Siyâvuş barış isteğini kabul edince babası Keykâvus ile arası açılır ve babasına kırılarak Efrâsiyâb'ın yanına gider. Efrâsiyâb kızı Ferengîs'i, Efrâsiyâb'ın kumandanı Pîrân da kızı Cerîre'yi ona eş olarak verir. Siyâvuş, Efrâsiyâb'ın izniyle Hoten'de Gengdij adında bir kale inşa eder. Yanındaki İranlılar'la birlikte oraya yerleşerek huzurlu bir hayat sürmeye başlar. Ancak Efrâsiyâb'ın Siyâvuş hakkında bilgi toplamak için Gengdij kalesine gönderdiği kardeşi Gersîvez, Siyâvuş'u kıskandığı için saraya ona karşı kışkırtıcı haberler yollayınca Efrâsiyâb, Siyâvuş'un katline ferman verir. Siyâvuş'un ölüm haberi bütün İran'ı şiddetle sarsar. Onu kendi çocuğu gibi yetiştiren Rüstem intikam almak için Sûdâbe'yi öldürür. Turan'a saldırarak her yeri yakıp yıkar. Keykâvus'un ilgisizliği yüzünden ülkede baş gösteren karmaşadan yararlanan Efrâsiyâb yeniden İran'a saldırır. Siyâvuş öldüğü sırada Ferengîs, Keyhusrev adı verilen bir oğlan doğurur. Doğan çocuk so-

yundan haberdar olmasın diye çobanlara teslim edilir. Bu arada Siyâvuş'un ölümünden sonra Soğd valisi olan Gûderz'in oğlu kumandan Gîv, Keyhusrev'i İran'a getirmek için gizlice Turan topraklarına girer, yedi yıl süren bir aramadan sonra Ferengîs ile Keyhusrev'i bulur. Siyâvuş'un zırhını ona giydirir. Onu yıllardır üzerine kimseyi bindirmediği babasının siyah atına bindirerek İran'a kaçıtır. Keyhusrev sonunda Efrâsiyâb'ı yok ederek babasının intikamını alır (ayrıca bk. Firdevsî, II, 364-471; III, 1-114; Hüseyin Şehîdî-yi Mâzenderânî, s. 420-422).

İran mitolojisinde Siyâvuş mazlumluk ve mâsumluk timsalidir. İnanişâ göre her bahar, onun haksız yere dökülen kanından ırmak kenarlarında "per-i Siyâvuşân" veya "hün-i Siyâvuşân" adı verilen bir çiçek açar (Mihrdâd-i Bahâr, s. 156; Jâle Âmûzigâr, s. 66; M. Ca'fer-i Yâhakki, s. 264). Yeşilliğin ve bitkilerin yeniden canlanışının da sembolü olan Siyâvuş'un acı ölümü aynı zamanda kış aylarının gelişine ve bitkilerin sararıp solmasına yol açar. Bu mit Bâbilli Temûz, Mısırlı Osiris ve Yunanlı Adonis hakkındaki mitlerle son derece benzeşmektedir.

Siyâvuş adına düzenlenen "Siyâvuşân" veya "Sevûşûn" adı verilen özel yas törenlerinin asırlar boyu sürdürülmüş olduğu, Nersahî'nin Buhara halkının üç bin yıldan beri Siyâvuş'un ölümü için yas tuttuğu, bu yas törenlerinde "muğların ağılayışı" adı

verilen ezgiler okuduğu şeklindeki ifadesinden anlaşılmaktadır (*Târîh-i Buḥârâ*, s. 24, 32-33). Seâlibî, Siyâvuş öldüğü zaman olağan üstü doğa olaylarının meydana geldiğini rivayet etmektedir (*Gureru aḥbârî mülûkî'l-Fürs*, s. 96). İslâmî dönemde ortaya çıkan bazı yas törenlerinin ve özellikle 10 Muharrem'de yapılan ve "Şâm-ı garîbân" adı verilen törenin bu gelenekle ilgili olduğu sanılmaktadır. Ayrıca Siyâvuş'un, üvey annesi Sûdâbe'nin ahlâksız teklifini reddederek suçsuzluğunu ispat için ateşten geçmesi Hz. Yûsuf ile Hz. İbrâhim kısıslarını da çağrıştırmaktadır.

Şâhnâme'nin önemli bir bölümünü teşkil eden Siyâvuş destanı Dick Davis tarafından manzum olarak İngilizce'ye çevrilmiştir (*The Legends of Seyavush*, Harmondsworth 1992), eser İran'da *Şâhnâme*'den ayrı olarak da neşredilmiştir. Meryem Ali Hanıyân'ın *Dâstân-ı Siyâvuş* (Tahran 1381 hş.), Muhammed Kâsimzâde'nin, *Siyâvuş* (Tahran 1386 hş.), Ferîdun Rehnûmâ'nın *Siyâvuş der Taht-ı Cemşîd* (Tahran 1383 hş.) ve Firdevsî'nin *Dâstân-ı Siyâvuş u Sûdâbe* (Tahran 1379 hş.) adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

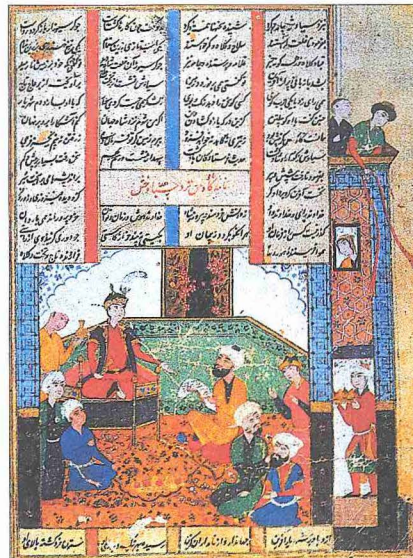
BİBLİYOGRAFYA :

Nersahî, *Târîh-i Buḥârâ* (trc. Ebû Nasr Ahmed el-Kubâvî, nşr. Müderris-i Razavî), Tahran 1351 hş., s. 23, 24, 32-33; Firdevsî, *Şehnâme* (trc. Necati Lugal), İstanbul 1994, II, 364-471; III, 1-114; Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Gureru aḥbârî mülûkî'l-Fürs ve siyerihim* (trc. Mahmûd İnâyet), Tahran 1338-39 hş., s. 96; Zebîhullah Safâ, *Hamâse-serâ-yî der Îrân*, Tahran 1333 hş., s. 510-515; Yeşthâ (nşr. İbrâhim Pûr-i Dâvûd), Tahran 1347 hş., II, 227; M. Ali İslâmî Nûdûşen, *Zindegi vü Merg-i Pehlevânân der Şâhnâme*, Tahran 1349 hş., s. 173-224; Şâhruh-i Miskûb, *Sûg-i Siyâvuş*, Tahran 1357 hş.; Mihrdâd-i Bahâr, *Pejûheşt der Esâtîr-i Îrân*, Tahran 1362 hş., s. 156, 157; İhsan Behrâmî, *Ferheng-i Vâjehâ-yi Avestâ*, Tahran 1369 hş., III, 1481; Rahîm Affî, *Esâtîr ve Ferheng-i Îrânî*, Tahran 1374 hş., s. 563-565; Jâle Âmûzigâr, *Târîh-i Esâtîr-yi Îrân*, Tahran 1374 hş., s. 64, 66; M. Ca'fer-i Yâhakki, *Ferheng-i Esâtîr ve İşârât-ı Dâstân-ı Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran 1375 hş., s. 264; Hüseyin Şehîdî-yi Mâzenderânî, *Ferheng-i Şâhnâme*, Tahran 1377 hş., s. 420-423, 631-634; E. Yarshater, "Siyâvush", *EP²* (İng.), IX, 696-697.

DERYA ÖRS

Siyâvuş'un, Rüstem'i bir mektupla Keykâvus'a göndermesi ni tasvir eden minyatür (*Oriental Miniatures*, s. 39)

SİYÂVUŞ BEY

(سیاوش بیگ)

(ö. 1024/1615 [?])

İranlı ressam.

Gürcü asıllıdır. Doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin bilgi yoktur; 943 (1536) yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Kadî Ahmed'in yazdığına göre çocuk yaşla-